

Розділ 4

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ НЕЕКВІВАЛЕНТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

4.1. Вплив диспаритету цін на ресурсне забезпечення аграрних підприємств

Як було сказано вище, раціональне використання земельних ресурсів аграрних підприємств забезпечується системою агротехнічних і технологічних заходів, які включають систему обробітку ґрунту, організацію сівозмін, упорядкування території агроландшафту.

Ці заходи потребують закупівлю нової техніки, розробку проектів землеустрою, впровадження нових сортів і технологій обробітку ґрунту, тобто додаткових капіталовкладень.

На рівні ресурсного забезпечення аграрних підприємств вагомою мірою позначається критичний стан сільського господарства, рівень рентабельності якого нижче, ніж у інших галузях, унаслідок чого знизилась можливість для розширеного відтворення.

Найбільш впливовим фактором, який призводить до недостатньої ефективності і екологічності виробництва, є недосконалість економічного механізму господарювання. При переході до ринкових відносин для всіх галузей економіки були створені умови вільного ціноутворення, тоді як для сільського господарства запроваджені орієнтовні ціни, які підвищувалися нижчими темпами, ніж на товари і послуги, які споживаються сільським господарством, що викликало диспаритет цін. За 1991-1993 рр. не на користь аграріїв склався диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні засоби у 3,2 рази. Незважаючи на те, що з 1994 р. темпи приросту цін не на користь сільського господарства були значно нижчими, диспаритет поспішно нарощувався і досяг у 2008 р. восьмикратного рівня. Сільське господарство за цей період недоодержало 1,7 трлн грн [6]. Причому співвідношення, що склалося у 1990-91 рр., теж не можна вважати рівноважним. Цінові диспропорції існували і в командно-адміністративній економіці, і вони різко зросли в умовах ринкових трансформацій.

Для оцінки нееквівалентності обміну продукцією між сільським господарством та галузями, які його обслуговують, нами проаналізовано динаміку індексів цін за період 1991-2009 рр. у табл. 4.1:

Таблиця 4.1

Індекси цін

	1992	1993	1994	1995	1997	1998	1999	2000	2001
	Разів до 1991 р.				Відсотків до 1996 р.				
Індекс споживчих цін	21,0	102,6	5,0	2,8	110,1	120,0	119,2	125,8	106,1
Індекс цін виробників промислової продукції	42,3	97,7	8,7	2,7	105,0	135,3	115,7	120,8	100,9
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	18,5	39,6	6,7	4,3	105,1	110,0	129,2	155,8	105,0

Продовження таблиці 4.1

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	Відсотків до 1996 р.							
Індекс споживчих цін	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3
Індекс цін виробників промислової продукції	105,7	111,1	124,1	109,5	114,1	123,3	123,0	114,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	87,4	120,6	105,7	108,1	102,4	138,0	110,3	106,4

Примітка. Таблиця сформована автором за матеріалами [11; 12].

Із таблиці, яка побудована на застосуванні ланцюгових індексів (зміна показників до попереднього), видно, що індекси зростання цін виробників промислової продукції були майже в кожному році набагато більшими, ніж індекси цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами. Але для більш чіткого порівняння перейдемо від ланцюгових до звичайних індексів із незмінною базою. В таблиці 4.2 дві бази: 1991 рік – 1,0 і 1996 рік – 100 %.

Звичайні індекси, як відомо, отримують множенням ланцюгових індексів. Зробивши розрахунки, покажемо результати динаміки звичайних індексів до відповідних баз: 1991 рік та 1996 рік у табл. 4.2.

Дані таблиці свідчать про наявність диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Причому змінювався він нерівномірно. Якщо за період 1991-1995 рр. він проявився найбільше, ціни виробників промислової продукції зросли у 97 077,3 рази, а

ціни реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами – тільки у 21 106,7 рази. Тобто промислова продукція дорожче сільськогосподарської в 4,6 рази (97 077,3 : 21 106,7). У періоді 1996-2003 рр. спостерігалася обернена тенденція – вже індекси цін сільськогосподарської продукції зросли на 257,6 %, а промислової – на 235,3 %. Але хоча така тенденція і позитивна – вона не значно вплинула на диспаритет цін, який склав 4,2 рази. В 2004-2009 рр. ціни на промислові товари знову зростали випереджаючими темпами щодо сільськогосподарської продукції в 1,3 рази (632,3 : 488,1). В. П. Яковенко наводить приклади про кількість сільськогосподарської продукції, яку необхідно продати для придбання одиниці технічних засобів, пального, добрив [8]. Якщо у 1990 р. для закупівлі зернозбирального комбайну СК-5 «Нива» потрібно було продати 34,2 т зерна, то в 2003 р. – 293,2 т, а за бурякозбиральну машину КС-6 треба було віддати, відповідно, 368,5 і 1 694,2 т цукрових буряків [8].

Таблиця 4.2

Індекси цін

	1992	1993	1994	1995	1997	1998	1999	2000	2001
	Разів, 1991 р. – 1,0				Відсотків, 1996 р. – 100 %				
Індекс споживчих цін	21,0	2 154,6	10 773	30 164,4	110,1	132,1	157,5	198,1	210,2
Індекси цін виробників промислової продукції	42,3	4 132,7	35 954,5	97 077,3	105,0	142,1	164,4	198,6	200,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	18,5	732,6	4 908,4	21 106,2	105,1	115,6	149,4	232,7	244,4

Продовження таблиці 4.2

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	Відсотків, 1996 р. – 100 %							
Індекс споживчих цін	208,9	226,1	253,9	280,0	312,5	364,4	445,7	500,5
Індекси цін виробників промислової продукції	211,8	235,3	292,0	319,7	364,8	449,8	553,2	632,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	213,6	257,6	272,2	294,3	301,4	415,9	458,7	488,1

Проекти землеустрою в командно-адміністративній системі виконувались за державний рахунок державними проектними установами, а в ринкових умовах їх вартість складає на господарство в 1 000 га – 10-15 тис. грн, а це достатньо значна сума для підприємств, що використовують земельні ділянки.

Вартість сучасних ґрунтообробних знарядь, сівалок, машин для внесення добрив та ін. коливається в діапазоні від декількох тисяч гривень до сотен тисяч доларів. Використання елітного насіннєвого матеріалу коштовне. Впровадження протиерозійних споруд контурно-меліоративної системи землеробства потребує додаткових витрат, які зараз держава не може забезпечити в повному обсязі.

Таким чином, інтенсифікація використання земельних ресурсів потребує капіталовкладень, яких у сільськогосподарських підприємств немає. Однією з причин такого стану є диспаритет цін.

Раціональне використання земельних ресурсів повинно бути державною системою, бо земельні ресурси, незалежно від суспільного устрою, є національним всенародним багатством. Для збереження і охорони цього багатства необхідно знайти, обґрунтувати і впровадити в практику використання земель основні напрямки регулювання, джерела і методи одержання необхідних коштів і порядок їх цілеспрямованого витрачання.

Можна виділити три основних напрямки економічного регулювання раціонального використання земельних ресурсів: перший – платність землекористування, завдяки чому певна частина доходів від сільськогосподарського використання земель акумулюється в державних органах управління і цілеспрямовано перерозподіляється; другий – стимулювання зосередження виробництва основних видів продукції рослинництва на найбільш придатних агроекологічних типах ґрунтів природно-сільськогосподарських зон; третій – організація і стимулювання використання всіх ділянок сільськогосподарських угідь в оптимальному екологічно безпечному режимі [5].

Реалізацію першого напрямку проаналізовано нами у підрозділі 3.1 і доведено, що в сучасних кризових економічних умовах бюджетне фінансування не забезпечується у повному обсязі.

Другий напрямок економічного регулювання раціонального використання сільськогосподарських угідь полягає в державній спрямованості виробництва основних видів продукції рослинництва, і, перш за все, землеробства, в регіонах з найкращими для кожного з них ґрунтово-кліматичними умовами. Для впровадження цього напрямку, по-перше, на території України визначаються агроекологічні округи щодо вирощування окремих культур, у яких агроекологічні

умови оптимальні або близькі до них; по друге, для кожного такого регіону встановлюється лімітований обсяг продажу державі продукції по гарантованій твердій ціні. Ціна кожного виду продукції повинна формуватися таким чином, щоб виробнику поверталися затрати і забезпечувалося отримання доходу, необхідного для розширеного відтворення виробничого циклу, а це означає підтримку паритету цін.

Для формування ціни базовими мають бути показники собівартості продукції і ціни землі, встановлені для території, на який «замикається» вирощування суспільно необхідного обсягу тієї чи іншої продукції, та стандарт середньої норми прибутку на капітал. Ціна землі переноситься на ціну продукції з розрахунку її на одиницю товарної продукції, прийнявши норматив своєї «амортизації» на рівні капіталізації земельної ренти. При цьому ціна землі повинна бути реальною, адекватною сучасному сільськогосподарському землекористуванню.

Стандарт середньої норми прибутку для забезпечення паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію приймається на рівні норми прибутку від промислового капіталу. Насправді, такий підхід може дати тільки певне наближення до поставленої мети. І подібна ситуація матиме місце доти, поки зберігатиметься різниця в органічній будові сільського господарства і промислового капіталів.

Але для справедливого рівнозначного відношення держави до сільськогосподарських виробників повинні створюватися рівні умови для функціонування сільського господарства і промисловості, у яких паритет цін зараз є головним чинником.

Третій напрямок економічного регулювання економічного регулювання раціонального використання земельних ресурсів здійснюється за принципом «самоокупності» і теж спрямований на зменшення диспаритету цін [5].

Принцип полягає у тому, що завдяки здійсненню екологічно вивірених заходів щодо розміщення сільськогосподарських угідь і культур відповідно ґрунтовому середовищу, понад узятого з нього, повертається певна частина засвоєної рослинами сонячної енергії. Із року в рік енергія накопичується, підвищується родючість ґрунту і продуктивність, зростає ефективність одиниці затрат, що обумовлює появу додаткового чистого доходу, який за своїм походженням подібний до другої диференціальної земельної ренти. Подібний тому, що дохід спричиняється не уречевленим капіталом, тобто знаннями, умінням пристосовувати використання земельних

Ресурсоощадна діяльність аграрних підприємств в умовах інтенсифікації використання земельних ресурсів: теорія, методологія, практика

ділянок до комплексу характерних їм особливостей, який включає ґрунтовий покрив, місцеположення, природний ландшафт та ін. За впровадженням раціонального використання земельних ресурсів на всій або переважній площі сільськогосподарських угідь, цей дохід належатиме товаровиробнику, тому що механізм земельного оподаткування базується на нормативній грошовій оцінці земельних ділянок, яка щорічно індексується. Зростання родючості і доходності, які перевищують темпи інфляції, збільшують ефективність землекористування. Щорічне використання земель після відшкодування затрат, пов'язаних з освоєнням екологічної організації землекористування, продовжує приносити додатковий дохід, само себе окупує.

Підґрунтя «самоокупності» утворює дотримання законів екології [3], завдяки чому посилюється стійкість екосистем до самозбереження, підвищується потенціал агроценозів до самозбагачення і, як наслідок, зростає віддача виробничих витрат.

Підставно стверджувати, що, зменшуючи диспаритет цін, ми забезпечуємо фінансування раціонального використання земельних ресурсів, яке, в свою чергу, підвищує ефективність сільськогосподарського виробництва. Тому вивчення причин і розробка шляхів подолання диспаритету цін сприяє інтенсифікації землекористування.